WARIES MISDAADREEKS · Nº 338

Mergelgang in Valkenburg aan de Geul

De zaak van de grottenkraak

HISTORISCH ONDERZOEKSRAPPORT
naar de leegroving van de kluis van de
Geulsche Handelsbank, kerst 1936

door dr. Roos Haenen

UITGEVERIJ WARIES

Inhoud

VOORAF

Aan de lezer 4

Woord vooraf 6

1. De zaak en de vraag 8

2. Valkenburg, winter 1936 12

3. Hoe ik de bronnen lees 14

Kleine woordenlijst 16

DEEL I · HET POLITIEDOSSIER

B1 tot en met B5 18

DEEL II · DE MENSEN

Wie is wie 29

B6 tot en met B9 31

DEEL III · DE ONDERGROND

B10 tot en met B16 40

DEEL IV · HET DAGELIJKS LEVEN

B17 tot en met B20 49

DEEL V · LOSSE VONDSTEN

B21 tot en met B28 56

SLOTDEEL

Werkbladen 63

Antwoordformulier 69

Hints in drie niveaus 72

Verzegeld 76

Conclusie van de historica 77

Nawoord 85

Aan de lezer

Dit is geen roman. Het is een onderzoeksrapport, en u bent de tweede onderzoeker. In de kerstdagen van 1936 werd de kluis van de Geulsche Handelsbank aan de Grotestraat in Valkenburg leeggehaald via een vergeten gang in de mergel. De zaak werd nooit opgelost. Twee mannen zaten wekenlang vast, één van hen bleef zijn hele leven "de grottendief". In dit rapport vindt u alle bronnen die ik negentig jaar later heb teruggevonden: politieverslagen, verhoren, grottenkaarten, twee dagboeken, brieven, registers, een kasboekje uit een café en een bidprentje.

Lees de stukken in de volgorde waarin ze staan. Ik heb ze geordend naar soort, niet naar wat ze bewijzen. Mijn toelichting bij elk stuk vertelt waar het vandaan komt en wat u moet weten om het te begrijpen; zij vertelt niet wat u ervan moet denken. Noteer onderweg tijden, sleutels en namen. Achterin vindt u werkbladen die daarbij helpen.

BEANTWOORD DEZE VRAGEN

1. In welke nacht werd de kluis werkelijk geleegd, en binnen welke tijdsspanne?
2. Van welke kant werd de mergelgang geopend, en langs welke weg kwam de dader bij de kluis?
3. Wie kende de gang en pleegde de kraak? Laat zien hoe deze persoon de gang kon kennen.
4. Waarom moest het juist in die kerstdagen gebeuren?
5. Welke getuige verdraaide de kerstnacht, en wat was daarvan het gevolg voor het onderzoek van 1937?
6. Waardoor valt ieder van de andere verdachten af? Gebruik alleen hard bewijs: een register, een tweede getuige, een document.

Woord vooraf

In het voorjaar van 2025 kreeg ik een brief van mevrouw Marlies Lardinois uit Heerlen. Ze schreef met de hand, op lijntjespapier, en ze kwam meteen ter zake. “Mijn grootvader Jef Lardinois was gids in de Wijngaardsgroeve in Valkenburg. In januari 1937 werd hij opgepakt voor de kraak van de Geulsche Handelsbank. Na drie weken lieten ze hem gaan, maar hij is zijn baan kwijtgeraakt en in het dorp is hij altijd de dief gebleven. Mijn vader werd op school nageroepen. Ik ben nu zeventig. Ik wil weten wie het wél was, en als dat niet kan, dan wil ik in elk geval weten of het mijn grootvader niet geweest kan zijn.”

Ik ben historicus van de kleine geschiedenis: van dorpen, van bedrijven die niet meer bestaan, van mensen die in geen enkel naslagwerk staan. Dit soort vragen krijg ik vaker. Meestal moet ik na een paar maanden schrijven dat de bronnen zwijgen. Deze keer zwegen ze niet. Ze spraken elkaar tegen.

Het politiedossier van 1936 en 1937 bleek bewaard te zijn gebleven, zij het niet waar ik het zocht: het was in een particuliere verzameling terechtgekomen die tegenwoordig wordt beheerd door de Stichting Mergelarchief Geuldal. Daarnaast vond ik in de loop van anderhalf jaar het archief van de groevemaatschappij, de dagboeken van twee vrouwen die in die winter in Valkenburg woonden, een stapel registers en een oude opmeting van de groeve die in 2019 op een veiling in Maastricht opdook. Bij elkaar zijn het achtentwintig bronnen. Ze staan allemaal in dit rapport, getranscribeerd en waar nodig ingekort. Weglatingen geef ik aan met [...]. De spelling heb ik grotendeels gelaten zoals ze was; alleen waar een woord onleesbaar of onbegrijpelijk werd, heb ik ingegrepen.

Een waarschuwing vooraf. Het onderzoek van 1937 was niet slordig. Inspecteur Moonen en brigadier Kurvers werkten zorgvuldig, ondervroegen iedereen die iets kon weten en trokken de conclusies die hun bronnen hun toestonden. Hun probleem

1. De zaak en de vraag

Op maandagochtend 28 december 1936, om vijf voor half negen, openden directeur Edmond Ernst en kassier Hubert Rutten van de Geulsche Handelsbank samen de kluis in de kelder van hun bank aan de Grotestraat. Het was de eerste werkdag na Kerstmis. De kluis was voor het laatst gesloten op donderdag 24 december om twintig voor zes, door dezelfde twee mannen. Wat ze op maandagochtend aantroffen, staat in het proces-verbaal van aangifte (bron B1): de geldkisten open en leeg, drie van de twaalf safeloketten opengebroken, en in de achterwand van de kluis, vlak boven de vloer, een gat van ongeveer een halve meter breed. Achter het gat lag geen rots, maar een donkere gang.

Die gang, zo bleek de volgende dag, liep achter de kluis langs, de heuvel in, en kwam na bijna vijftig meter uit in een zaal van de Wijngaardsgroeve: een particuliere mergelgroeve aan de helling achter de Grotestraat, waar een kleine maatschappij rondleidingen met lantaarns verzorgde. Aan die kant was de gang dichtgemetseld geweest. Nu zat er een gat in de muur en lag er een hoop stenen.

Voor de politie lag de zaak daarmee in grote lijnen vast. Iemand die de groeve kende, wist van de oude gang. Hij had de dichtgemetselde boog opengebroken, was door de gang naar de bank gelopen, had zich door de mergel achter de kluis gezaagd en was met de buit langs dezelfde weg teruggegaan. Omdat de deuren van de groeve niet waren geforceerd, moest hij een sleutel van de groeve hebben gehad. En omdat de concierge van de bank, die boven in het pand woonde, verklaarde dat hij in de kerstnacht thuis was geweest en niets had gehoord, moest het gebeurd zijn in de nacht van zaterdag 26 op zondag 27 december, toen hij met toestemming bij zijn broer logeerde.

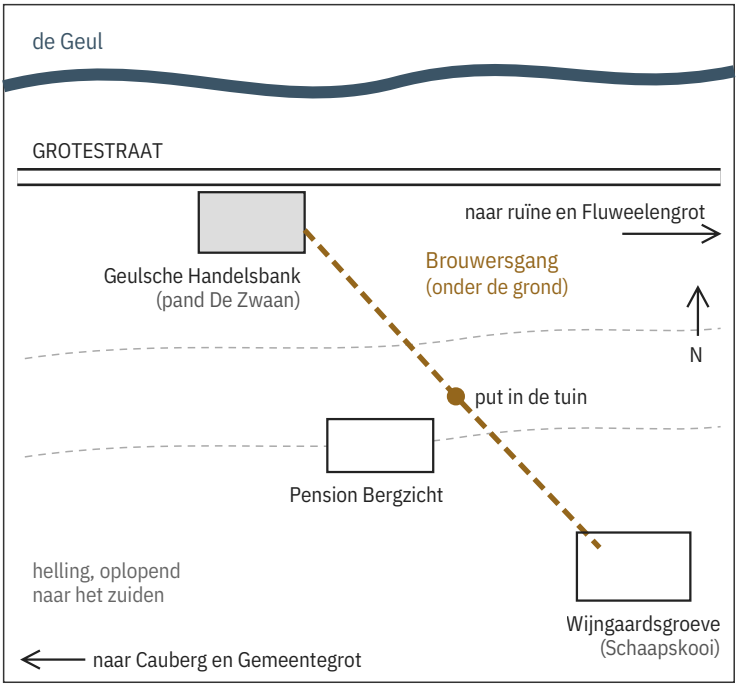
Er waren vier mensen met een sleutel van de groeve. Twee van hen hadden voor die zaterdagnacht een goed alibi. De andere

2. Valkenburg, winter 1936

Valkenburg was in de jaren dertig al lang geen gewoon Limburgs stadje meer. Wie er in de zomer kwam, trof hotels, pensions, cafés met terrassen, rijtuigen en bussen vol bezoekers uit het hele land. Ze kwamen voor het landschap van het Geuldal, voor de kasteelruïne hoog boven de stad en voor wat er onder hun voeten lag. De heuvels rond Valkenburg zijn doorgraven met gangen. Eeuwenlang is er mergel uit gehaald, de zachte, gele kalksteen waarvan in de streek huizen, kerken en boerderijen werden gebouwd. Onder de ruïne ligt de Fluweelengrot, aan de Cauberg de Gemeentegrot. Die grotten bestaan nog en spelen in deze geschiedenis geen enkele rol; ik noem ze alleen omdat ze laten zien hoe gewoon het in Valkenburg was dat er onder de straten, de tuinen en de huizen een tweede, donkere stad lag.

Mergel is een vreemd materiaal. In de groeve is het zo zacht dat je er met een nagel een kras in zet. De blokbrekers, de mannen die de mergel wonnen, zaagden de blokken met lange handzagen uit de wand: eerst een snede in het plafond, dan aan de zijkanten, dan werd het blok losgewrikt. Het werk ging traag maar stil; mergel zagen maakt weinig meer geluid dan het zagen van hout. Pas als de blokken een tijd aan de lucht hebben gestaan, worden ze harder. In de gangen blijft het het hele jaar ongeveer even warm, rond de tien tot twaalf graden, en het is er vochtig. Zomers voelt een groeve koud aan, ’s winters lauw.

Tussen de groeven en de huizen bestonden allerlei verbindingen. Brouwers sloegen hun bier op in kelders die in de rots waren uitgehakt, boeren bewaarden er hun aardappelen, sommige huizen hadden een achterkelder die zonder duidelijke grens overging in een oude gang. Wanneer een groeve werd verlaten of een gang onveilig werd, zette men hem dicht met een muur van baksteen of mergelblokken. Zo ontstond in de loop van de eeuwen een netwerk waarvan niemand meer het geheel kende.

Afb. 1. Schets van de historica, niet op schaal; de ligging van de verzonnen gebouwen is bij benadering. De onderbroken okerkleurige lijn geeft het verloop van de Brouwersgang zoals de politie dat in december 1936 vaststelde.

Ten slotte de winter zelf. In de bronnen die volgen is december 1936 een koude maand: vanaf het midden van de maand ligt er sneeuw in het Geuldal, het vriest ’s nachts en op de Cauberg, die steil uit de stad omhoog loopt, ligt ijzel. Wie in die weken naar boven moest, deed dat voorzichtig.

3. Hoe ik de bronnen lees

Niet elke bron is even betrouwbaar, en niet elke bron is op dezelfde manier onbetrouwbaar. Omdat u in dit rapport zelf zult moeten wegen, schrijf ik hier op hoe ik dat doe.

Een **proces-verbaal** legt vast wat een politieman zag of wat iemand tegen hem zei. Wat de brigadier in de gang mat en zag, is

B1 PROCES-VERBAAL VAN AANGIFTE

Maandag 28 december 1936, 10.40 uur. Getypt, drie bladen, getekend door Moonen, Ernst en Rutten. Politiedossier, blad 1–3.

PROCES-VERBAAL VAN AANGIFTE

Heden, maandag den achtentwintigsten December negentienhonderd zes en dertig, verschenen voor mij, Leonard Moonen, inspecteur van politie te Valkenburg, ten bureele:

1e. Edmond Joseph Ernst, 61 jaar, directeur der N.V. Geulsche Handelsbank, Grotestraat alhier;
2e. Hubertus Leonardus Rutten, 34 jaar, kassier bij dezelfde bank, wonende alhier,

die verklaarden aangifte te doen van diefstal met braak uit de kluis der bank, en ten aanzien daarvan het volgende mededeelden.

Ernst: “Donderdag 24 December werd de bank om drie uur des namiddags gesloten in verband met het Kerstfeest. Na het opmaken van de kas heb ik met den kassier Rutten om twintig minuten voor zes de kluis gesloten, in tegenwoordigheid van den concierge Packbier. De kluis heeft een stalen deur met twee sloten en een cijferslot. Den eenen sleutel draag ik, den anderen de kassier. Beide sloten moeten tegelijk geopend zijn; met één sleutel komt niemand binnen, ook ik niet. Het cijfer kennen wij beiden en verder niemand. Vrijdag, Zaterdag en Zondag is de bank gesloten geweest en is de kluis niet geopend.”

Ernst: “Heden morgen om vijf minuten voor half negen hebben wij de kluis geopend. De deur was onbeschadigd en behoorlijk gesloten. Binnen vonden wij de geldkisten open en ledig, op het zilvergeld na, dat in zijn zakjes op de plank lag. De safeloketten nummer 3, 7 en 11 waren opengebroken. In de achterwand, ter hoogte van de vloer, zat een gat, waardoor koude, vochtige lucht naar binnen kwam. Wij hebben niets aangeraakt en zijn terstond naar boven gegaan om te telefoneeren.”